

Ивона Стојчевска¹, Ментор: Елена Нешовска Ќосева²

¹ Правен Факултет „Јустинијан Први“/Универзитет „Св. Кирил и Методиј“, Скопје

stojcevska.ivona@yahoo.com¹ e.neshovska@pf.ukim.edu.mk²

Поврзаност на доходовната и социјалната (не)еднаквост

Апстракт

Во овој труд се анализира поврзаноста помеѓу доходовната и социјалната нееднаквост во Македонија преку преглед на нашиот даночниот систем и даночните политики. Исто така, во овој труд се презентирани моделите на рамното и прогресивното оданочување и како истите влијаат врз кохезијата на доходот и социјалниот статус на македонските граѓани. Емпириските податоци покажуваат дека даночните системи и даночните политики во нашата земја заземаат важна улога во создавањето и ублажувањето на доходовната и социјалната нееднаквост, како и дека државата и граѓаните извршуваат значителен импакт на наведената поврзаност.

Клучни зборови: доход, општество, (не)еднаквост, рамен данок, прогресивен данок

Abstract

This paper analyzes the relationship between income and social inequality in Macedonia by reviewing our tax system and tax policies. Also, this paper presents the models of flat and progressive taxation and how they affect the cohesion of income and social status of Macedonian citizens. Empirical data show that the tax systems and tax policies in our country play an important role in creating and mitigating income and social inequality, as well as that the state and citizens make a significant impact on this connection.

Key words: income, society, (in)equality, flat tax, progressive tax

Вовед

Поделбата на населението на богати и сиромашни е присутна низ вековите. Утопија е да се очекува дека истата некогаш ќе може целосно да се елиминира, меѓутоа реално е да се очекува дека властите треба да преземат сериозни чекори кон намалување на социјалната нееднаквост. Во *Платоновата „Република“*, напишана пред повеќе од 2,300 год, дискусијата се свртува кон она што се случува кога со едно општество управуваат своите елити: „...таквиот град не треба по потреба да биде еден, туку два, град на богатите и град на сиромашните, заедничко живеалиште и секогаш заговорувајќи еден против друг..”. Еден од инструментите кои им стои на располагање на владите е преку мерките на даночната политика да се изврши рамномерна дистрибуција на доходот помеѓу населението. *Ulpianus*, уште пред 18 векови мудро ќе забележи дека „даноците се нервите на државата“, а повеќе од сигурно е дека ваквата констатација е еднакво точна и денес. Имено, основната карактеристика на данокот, како главен приход на државите со кој се обезбедуваат неопходни средства за задоволување на јавните потреби и нормално функционирање на државниот апарат, е принудно да зафати дел од расположливиот доход на населението и нивно искористување во економски, социјални, политички цели.

Кога станува збор за ублажување на социјалната и доходовната нееднаквост преку даночната политика, тука е вечната дилема дали при оданочувањето да се примени рамниот данок или прогресивното оданочување при што оние лица кои имаат остварено повисок доход ќе плаќаат данок по повисоки даночни стапки. Некои од главните аргументи кои се нудат во корист на даночната прогресија се намалените даночни оптоварувања на луѓето кои најмалку можат да си дозволат да ги платат и истите имаат способност да собираат повеќе средства отколку рамните даноци, бидејќи даночните стапки се зголемуваат со зголемувањето на приходите¹. Сепак, примената на ваквиот модел на оданочување носи опасност од зголемување на даночната евазија, па во државниот буџет би се слеале помалку приходи, наспроти планираните и очекуваните, но, доколку државата правилно и во интерес на граѓаните ја усвојува даночната политика, расходите кои би требало да се извршат со помош на приходите не би биле високи и социјалните цели би биле исполнети.

¹ Предности и слабости на прогресивното оданочување, достапно на bankarstvo.mk

Преглед на литература

Richard B. Freeman (2011) во својот труд истакнува дека социјалната нееднаквост позитивно влијае врз економскиот раст, но само до одредена граница.

Congressional Research Service (2019) во својот труд истакнува дека данокот на доход обезбедува значајни парични придобивки за многу семејства со ниски примања и овие придобивки ја намалуваат вкупната стапка на светската сиромаштија.

Gabriela Inchanete & Nora Lustig (2017) во својот труд наведуваат дека владите треба да ги дизајнираат своите даночни и трансферни системи така што приходите (или потрошувачката) на сиромашните по даноци и трансфери да не бидат пониски од нивните приходи (или потрошувачки) пред фискалните интервенции и дека фискалната политика треба да помогне во редуцирањето на сиромаштијата.

Кратка даночна историја на Македонија

Македонската даночно – правна историја бележи примена и на двата модели² на оданочување. Во изминатите 3 години се случила неколку позначајни реформи во оваа сфера. Имено, од примена на рамниот данок за оданочување на доходот на физичките лица и добивката на правните лица по даночна стапка од 10%, како една од најниските во Европа кој беше воведен со цел подобрување на даночната култура и намалување на сивата економија, повторно се вовеле прогресивниот данок токму од причина намалување на евидентниот јаз помеѓу македонското население. Имплементирањето на прогресивното оданочување во нашиот даночен систем во прв ред, е мотивирано од политички причини, дополнето со позитивните искуства од државите во регионот³ (Албанија и Србија) кои го напуштија моделот на рамен данок и се вратија кон прогресивното оданочување, како и зголемените јавни расходи кои ја наложија итната потреба од интервенција на страната на јавните приходи. Што се однесува до плаќањето на прогресивниот данок, истото ќе се врши при исплатата на доходот од страна на исплатувачот. Конкретно, доколку даночната основа на поединечна исплата по некој од основите кој се даноци со прогресивни стапки го надминува прагот од 90.000 денари, за делот над 90.000 ќе се плати данок по повисоката стапка од 18% уште во моментот на исплатата. На пример, доколку се исплаќа

² Модел на рамен и модел на прогресивен данок

³ Анализа на праведно оданочување, достапно на analyticamk.org

надоместок по основ на договор за дело од 100.000 денари, исплатувачот ќе треба да плати вкупен данок од 10.800 денари (10%, односно 9.000 за делот што е до 90.000, и 18%, односно 1.800 за делот што е над 90.000). На крајот на годината, со годишната даночна пријава ќе се врши пребивање помеѓу вкупниот доход што го остварило едно лице и вкупниот данок што бил платен, и доколку постои разлика помеѓу платениот данок и данокот што треба да се плати за остварениот доход, на лицето ќе му се врати повеќе платениот данок, или пак лицето ќе треба да доплати. На пример, доколку на лицето од горниот пример тие 100.000 денари му се единствениот доход во годината, на него ќе му бидат вратени 800 денари, затоа што 100.000 денари на годишно ниво е под годишниот праг од 1.080.000 денари за повисоката стапка од 18%, односно, за годишен доход од 100.000 денари, стапката е 10%. За да можат граѓаните навремено и прецизно да следат колку доход имаат остварено во текот на годината, колку данок имаат платено, колку данок треба да доплатат или да им се врати, а со тоа и соодветно да си планираат, ќе се изработи онлајн сервис преку кој граѓаните во кое било време ќе можат да ги добијат сите овие информации, и преку кој ќе можат предвреме да доплатат даночен долг⁴. Меѓутоа, по една година практично постоење на прогресивното оданочување, Владата одлучи истото да го суспендира 36 месеци⁵, односно до 2022 година, при што ќе бидат воведени и други, дополнителни измени во даночниот режим кај физичките лица. Искуството на Македонија со прогресивниот данок од пред 2007 година покажа дека иако имаше три стапки на данок, од 15%, 18% и 24%, сепак најголем дел од граѓаните плаќаа персонален данок по најниската стапка. Тоа значи дека побогатите граѓани наоѓале разни начини да го избегнат оданочувањето по повисоки стапки, така што при прогресивен даночен модел, ризикот од даночна евазија е многу поголем⁶.

Социјалната нееднаквост во Македонија низ призмата на даночниот систем

Македонија има рекордна социјална нееднаквост во Европа. Проф. Нешовска Ќосева, во својот апстракт од трудот *FROM FLAT TAX GOING BACKWARD TO PROGRESSIVE TAXATION: NATIONAL PERSPECTIVE ON TAX POLICY MEASURES AGAINST TAX EVASION AND INCOME INEQUALITY IN THE REPUBLIC OF NORTH MACEDONIA*, истакнува дека иако Република Северна Македонија доживеа намалување на вкупниот даночен товар и значителен економски раст благодарение на реформата на рамниот данок, стапката на невработеност и очигледната

⁴ Воведување праведен данок во РМ, достапно на finance.gov.mk

⁵ Достапно на finance.gov.mk

⁶ БОГАТИТЕ ДА ПЛАЌААТ ПОГОЛЕМ ДАНОК... ДА ИЛИ НЕ?!, достапно на kapital.mk

нееднаквост во распределбата на приходите ја направија земјата „губитник“ во битката за социјална заштита. Најдоходовните 1% од луѓето во Македонија заработуваат 14,4% од вкупниот доход во државата, што е највисоко од сите европски земји за кои постојат вакви податоци. Тоа значи дека најдоходовните 1% заработуваат 14,4 пати повеќе од просекот, односно 4486 евра месечно, наспроти 311 евра, колку што изнесува просекот. Истовремено, 21,9% од населението во Македонија е сиромашно, што повторно е едно од највисоките нивоа во Европа. Ваквата социјална нееднаквост е штетна за општеството. Таа ја намалува довербата помеѓу луѓето, ја влошува општествената кохезија, креира средина во која луѓето немаат еднакви можности туку успеваат само привилегираните, а преку сето ова и го забавува економскиот раст⁷. Како главни причини се наведуваат стапката на невработеност, особено кај лицата помлади од 29 години, релативно нискиот степен на економски раст, ниските примања во споредба со оние на државите од регионот.....но, неспорно е дека државата потфрли во остварување на својата социјална функција со помош на даноците, од причина што за повеќе од 25 години од постоењето на сегашниот даночен систем не се „откри“ најсоодветен даночен модел кој од една страна би извршил правилна прераспределба на доходот и би генерирал доволно приходи во буџетот, и кој ќе создаде чувство на правичност и прифаќање од страна на даночните обврзници, од друга страна. Еден од аргументите кои се нудеа против 10годишната примена на моделот на рамен данок беше токму неговата карактеристики според која сите даночни обврзници, независно од висината на остварениот доход, се оданочуваат со иста даночна стапка. Тој ги привилегира оние што заработуваат повеќе, односно не ги оданочува согласно нивните можности, со што придонесува за раслојувањето. Истовремено, Македонија има и релативно ниско ниво на буџетски приходи, што ја остава државата без доволно средства за обезбедување квалитетни јавни услуги, како здравство, образование и социјална заштита⁸. Приходите на општата влада во Македонија во 2016 година изнесувале 27,8% од БДП, што е едно од најниските нивоа во Европа⁹. Само Ирска, Косово и Албанија имаат слично ниво на буџетски приходи како Македонија, додека сите други европски земји имаат значајно повисоки приходи. Воведувањето праведен, односно прогресивен данок е неопходно за да се намалат овие проблеми. Со праведниот данок би се намалила нееднаквоста во државата и би се прибрале дополнителни

⁷ Извор: Министерство за финансии, Воведување на праведен данок во Република Македонија, достапно на finance.gov.mk

⁸ ИБИД

⁹ Извештај за извршување на Буџетот на РМ за П1 2016 год., достапно на finance.gov.mk

средства во државниот буџет за намалување на сиромаштијата и за подобрување на јавните услуги, а со тоа и намалување на социјалата нееднаквост во нашата држава. Во моментот, секој доход што се остварува во Македонија се оданочува со пропорционална, т.е. „рамна“ стапка од 10%, независно од висината на доходот¹⁰. Оваа стапка е меѓу најниските во Европа (Табела 1 и 2¹¹).

Рамен vs. прогресивен данок

Сè до 2007 година, Македонија имаше прогресивен данок на доход¹². Од 1994 до 2000 година, данокот беше со три стапки - 23%, 27% и 35%¹³. Најниската стапка се однесуваше на доходот во висина до 2 просечни плати, средната стапка за доходот помеѓу 2 и 5 просечни плати, додека највисоката стапка за доходот над 5 просечни плати. Во 2001 година трите стапки се заменуваат со две, при што и значајно се намалуваат, на 15% и 18%¹⁴. Стапката од 15% важи за доходот во висина до 360.000 денари годишно, додека стапката од 18% за доходот над тоа ниво. Во 2005 година се воведува трета стапка, од 24%, која важи за доходот над 720.000 денари годишно. Во 2007 година стапките повторно значајно се намалуваат, со воведувањето на рамниот данок, во оној бран кои некои економисти го нарекоа „манија по рамен данок“¹⁵. Тогаш почнува да се применува единствена стапка од 12%, независно од висината на доходот. Во 2008 година стапката дополнително се намалува на 10%. Рамниот данок ги оправда очекувањата и беше доказ за безвременската важност на тврдењето на *Adam Smith* дека не постои нешто што државите побрзо го учат една од друга од тоа како да земат пари од џебовите на своите граѓани. Кога сме кај пропорционалните даноци на доход, истите се усвојуваат бидејќи помагаат да се привлечат СДИ (странски директни инвестиции) и затоа што нивната едноставност помага да се зголеми даночната усогласеност, а со тоа и приходите. Исто така, воведувањето на рамниот данок го поедностави даночниот систем и резултираше со зголемена даночна усогласеност. Сепак, и покрај низата придобивки од рамниот данок, во 2017 година повторно се актуелизираше

¹⁰ Закон за персонален данок на доход, чл.12, достапно на ujp.gov.mk

¹¹ Овие табели се приложени како анекс пред делот за користена литература

¹² Извор: Министерство за финансии, Воведување на праведен данок во Република Македонија, достапно на finance.gov.mk

¹³ Даноци на доход (Директни даноци), достапно на ujp.gov.mk

¹⁴ Даноци на доход (Директни даноци), достапно на ujp.gov.mk

¹⁵ Michael Keen, Yitae Kim, and Ricardo Varsano, “The “Flat Tax(es)”: Principles and Evidence”, *International Tax and Public Finance* (2008) 15:6, 712-751

идејата за враќање на прогресивните даночни стапки за оданочување на доходот на физичките лица¹⁶.

Зошто токму прогресивен модел? Поволности на прогресивното оданочување и препораки за праведно оданочување

Кога се зборува за прогресивното оданочување, истото нуди многу поволности кои се однесуваат на:

Доходовната еднаквост – Ова е еден од најважните аргументи за прогресивниот даночен систем. Прогресивниот даночен систем функционира како алатка за редистрибуција на приходот од високата кон средната класа. Оние физички лица кои заработуваат повеќе, и` плаќаат повеќе на владата. Ова го спречува зголемувањето на јазот меѓу богатите и сиромашните¹⁷.

Социјална правда – Некои тврдат дека е морално право тие кои можат да платат поголем данок, треба да го платат. Прогресивниот данок ја намалува економската и политичка нееднаквост во општество и тие се предуслов за побогато, похармонично и помалку конфликтно општество. Оние кои имаат малку приход треба да бидат компензирани и да им биде пружена помош од оние кои заработуваат многу врз основа на нивната привилегирана позиција во општеството – барање привилегии од државата без придобивка за општеството, кронизам итн. Прогресивниот даночен систем им овозможува на владите да собираат средства од оние кои имаат најмногу и придонесува на тој начин да се создаде општество кое е поправедно и посреќно. Овие даноци се користат за финансирање на образование, медицински услуги, помош за домување, и други социјални програми за оние на кои им се најпотребни¹⁸.

Поголем приход за Владата – Прогресивниот даночен систем им овозможува на владите да собираат повеќе средства од оние кои повеќе заработуваат. Овие резултира во повеќе средства собрани отколку ако секој би го плаќал истиот процент. Како резултат на тоа, владата може да подготвува повеќе програми и услуги за корист на општеството¹⁹.

¹⁶ Реформи за праведно оданочување (стручна монографија), достапно на library.fes.de/

¹⁷ In Favor of Progressive Taxation and a Balance Approach to Budgeting, Available at: http://www.huffingtonpost.com/andrew-fieldhouse/in-favor-of-progressive-t_b_981868.html

¹⁸ ИБИД

¹⁹ ИБИД

Едни од главните препораки кои се однесуваат на реформите за праведно оданочување во нашата држава, фокусот го ставаат кон напуштање на постојниот модел на “рамен данок” и да воведат модел на “праведно” (т.е. прогресивно) оданочување којшто особено се однесува на данокот на добивка и персоналниот данок на доход и кон справување со предизвикот за воведување темелни реформи во областа на јавни финансии, со специјален фокус на реформите на даночниот систем. Реформите треба да се насочат кон: помала доходна нееднаквост, поправеден даночен систем (сиромашните плаќаат помалку, а побогатите повеќе), зголемени даночни приходи од директни даноци и повеќе социјални услуги преку зголемување на даночните приходи.

Придобивките од предложената реформа би биле повеќекратни. Како прво, се очекува да се намалат социјалните разлики, со што ќе се подобрат општествената кохезија и довербата помеѓу луѓето, односно она што економистите денес го нарекуваат општествен капитал. Понатаму, ќе се изврши редистрибуција од оние што заработуваат повеќе, кон оние што заработуваат помалку. Поради тоа што оние што заработуваат повеќе имаат помала склоност кон потрошувачка, со ова ќе се зголеми вкупната потрошувачка во општеството, со што пак ќе се влијае позитивно врз економската активност. Дополнително, ќе се обезбедат повеќе средства за државниот буџет²⁰. Дел од овие средства ќе се искористат за воведување минимален гарантиран приход, а остатокот за подобрување на здравството, образованието и другите јавни услуги. Преку сето тоа, ќе се подобри квалитетот на живот, што ќе придонесе и за забавување на трендот на иселување од земјата. Повисоките буџетски приходи ќе значат и понизок дефицит, а со тоа и забавување на темпото на раст на јавниот долг. Со тоа ќе се намалат и каматните стапки на задолжувањето, а воедно и средствата што се издвојуваат од Буџетот за сервисирање на долгот²¹. Заради сите гореспоменати причини, се очекува да се зголеми стапката на економски раст.

²⁰ Главни промени кои се предлагаат со прогресивниот данок, достапно на pravdiko.mk

²¹ Анализа на праведно оданочување, достапно на analyticamk.org

Заклучок

Од досега направените истражувања на оваа тема, како и барање за најправеден одговор на вечната дилема околку практичното воведување и употреба на моделите на рамно и прогресивно оданочување, можеби најдобрата солуција лежи во самите реформи кои треба поединечно да се разгледаат со што фокусот би бил ставен на самиот стремеж за креирање на еден вид хибриден систем на оданочување, којшто би придонел во намалувањето, а и по можност, целосното сузбивање на социјалната и доходовната нееднаквост. Голема улога во создавањето на овој систем игра Владата и истата не смее да си дозволи искористување на средствата кои се собрани со даночниот систем на нефункционални проекти. Доколку се воведат моделот на прогресивно оданочување, не би постоела никаква гаранција дека собраните средства ќе се искористат за конкретни јавни добра или услуги за граѓаните, како и исполнување на предизвикот на “ефикасноста на државата”, односно колку ефикасно ќе се искористат собраните средства. Една од можностите кои би донеле позитивно влијание е одредувањето на повисока даночна стапка што би се применувала кај најпрофитабилните сектори, по предлог на претседателот на Здружението за креирање и развој на даночната политика, Борче Смилевски. Со овој чекор, граѓаните кои уживаат поповолна материјална состојба би плаќале поголем данок, додека граѓаните кои не се способни да го издржат преголемиот даночен товар, би продолжиле да ја плаќаат даночната стапка од 10%. Што се однесува до граѓанската ролја, во многу наврати, граѓаните собираат пари за деца со сериозни здравствени проблеми, поради недостаток на државни пари за оваа намена и слаб квалитет на здравствени услуги. Оттука, треба да се воспостави систем во кој во распределбата на даночните приходи, приоритет ќе им се даде на трошоците за овие цели. Сепак, важен фактор за зголемување на даночните приходи е и поголемата даночна дисциплина во Македонија. За воведување на поголема даночна дисциплина во Македонија потребен е поголем даночен морал, односно зголемување на свеста на луѓето за придобивките од плаќањето данок на државата. Меѓутоа, за да можат граѓаните да ја исполнат својата ролја во даночниот систем, државата е таа која треба да им докаже на граѓаните/бизнисите дека е транспарентна, отчетна и ефикасна во трошењето на собраните граѓански средства.

*Анекс

Економија	највисока стапка на данок на доход	најниска стапка на данок на доход
Косово	10,0%	4,0%
Македонија	10,0%	10,0%
Бугарија	10,0%	10,0%
БиХ	10,0%	10,0%
Романија	10,0%	10,0%
Црна Гора	11,0%	9,0%
Русија	13,0%	13,0%
Белорусија	13,0%	13,0%
Унгарија	15,0%	15,0%
Литванија	15,0%	15,0%
Молдавија	18,0%	7,0%
Украина	18,0%	18,0%
Србија	20,0%	10,0%
Естонија	20,0%	20,0%
Чешка	22,0%	15,0%
Албанија	23,0%	13,0%
Словачка	25,0%	19,0%
Летонија	31,4%	20,0%
Полска	32,0%	18,0%
Кипар	35,0%	20,0%

Економија	највисока стапка на данок на доход	најниска стапка на данок на доход
Хрватска	36,0%	12,0%
Норвешка	38,5%	24,0%
Ирска	40,0%	20,0%
Луксембург	42,0%	8,0%
Италија	43,0%	23,0%
Шпанија	45,0%	19,0%
Обед. Кралство	45,0%	20,0%
Германија	45,0%	14,0%
Франција	45,0%	14,0%
Грција	45,0%	22,0%
Исланд	46,0%	36,0%
Португалија	48,0%	14,5%
Белгија	50,0%	25,0%
Словенија	50,0%	16,0%
Швајцарија	51,0%	13,0%
Холандија	52,0%	8,9%
Финска	53,8%	22,5%
Австрија	55,0%	25,0%
Данска	55,9%	8,0%
Шведска	57,0%	32,0%

Табела 1 и 2. Стапки на данок на доход во европските земји; Извор: Министерства за финансии на соодветните земји

Користена литература

- [1] Предности и слабости на прогресивното оданочување, достапно на <https://bankarstvo.mk/%D0%BF%D1%80%D0%B5%D0%B4%D0%BD%D0%BE%D1%81%D1%82%D0%B8-%D0%B8-%D1%81%D0%BB%D0%B0%D0%B1%D0%BE%D1%81%D1%82%D0%B8-%D0%BD%D0%B0-%D0%BF%D1%80%D0%BE%D0%B3%D1%80%D0%B5%D1%81%D0%B8%D0%B2%D0%BD%D0%BE%D1%82/>
- [2] Христовска, М.Бојана, Спасова, М.Тамара, Анализа на праведно оданочување во Република Македонија, Скопје, достапно на analyticamk.org
- [3] Министерство за финансии, Воведување на праведен данок во Република Македонија, стр.3, стр.20, *анекс (додаток): табела 1 и 2
- [4] Freeman B., Richard, Drivers and consequences of growing inequalities, достапно на <https://www.oecd.org/social/ministerial-2011/47737113.pdf>
- [5] Congressional Research Service, The Impact of the Federal Income Tax on Poverty: Before and After the 2017 Tax Revision, p.18-19 (conclusion part)
- [6] Inchauste G., Lustig N., How do taxes and transfers impact poverty and inequality in developing countries?, достапно на <https://blogs.worldbank.org/developmenttalk/how-do-taxes-and-transfers-impact-poverty-and-inequality-developing-countries>
- [7] БОГАТИТЕ ДА ПЛАЌААТ ПОГОЛЕМ ДАНОК... ДА ИЛИ НЕ?!, достапно на kapital.mk
- [8] Ќосева Н., Елена, FROM FLAT TAX GOING BACKWARD TO PROGRESSIVE TAXATION: NATIONAL PERSPECTIVE ON TAX POLICY MEASURES AGAINST TAX EVASION AND INCOME INEQUALITY IN THE REPUBLIC OF NORTH MACEDONIA, Extended abstract, p.2
- [9] Varsano R., Kim Y., Keen M., “The “Flat Tax(es)””: Principles and Evidence”, International Tax and Public Finance (2008) 15:6, p.712-751
- [10] Узунов, проф. д-р Ванчо, списание Предизвици, во делот Социјална/општествена/материјална (не)еднаквост и (не)рамноправност, Скопје, 2019, бр.4

[11] In Favor of Progressive Taxation and a Balance Approach to Budgeting, достапно на:
http://www.huffingtonpost.com/andrew-fieldhouse/in-favor-of-progressive-t_b_981868.html

[12] Главни промени кои се предлагаат со прогресивниот данок, достапно на pravdiko.mk

[13] Смилевски, Борче, Ефекти од политиката на рамни даноци во Република Македонија,
Скопје, 2018

- Закон за персоналниот данок на доход, Службен весник на РМ, бр.80/93...190/17

<https://respublica.edu.mk/mk/blog/2017-01-31-10-01-01>

<https://finance.gov.mk/>

<http://www.ekonomijaibiznis.mk/>

<https://www.radiomof.mk/>

<https://akademik.mk/>

<http://www.ujp.gov.mk/>

<https://www.pravdiko.mk/>

www.analyticamk.org

www.kapital.mk

www.bankarstvo.mk